

«ΛΕΩΝΙΔΗΣ ΦΙΛΩΤΟΥ ΜΑΚΕΔΩΝ»

(Όνόματα και ιστορική συνείδηση τῶν Μακεδόνων
τῆς Πτολεμαϊκῆς Αἰγύπτου)¹

Μετά τὴν κατάκτηση τῆς Αἰγύπτου ἀπὸ τὸν Ἀλέξανδρο στὰ 331 π.Χ., κατέφθασαν, ὡς γνωστόν, πολλοὶ νέοι ἔποικοι διαφόρων ἐθνοτήτων. Οἱ περισσότεροι ἦταν Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι προέρχονταν ἀπὸ τὴν ἠπειρωτικὴ Ἑλλάδα καὶ εἶχαν προσελκυστεῖ ἀπὸ τὴν προοπτικὴ τῆς σταδιοδρομίας στὴ διοίκηση ἢ στὸ στρατὸ ἢ τὴν ἐλπίδα τῆς ἀγροτικῆς καὶ ἐπαγγελματικῆς ἀποκατάστασής τους. Οἱ Πτολεμαῖοι τοὺς δέχονταν καὶ τοὺς χρησιμοποιοῦσαν ἀνάλογα μὲ τὶς ἀνάγκες τῆς διοικητικῆς καὶ οἰκονομικῆς ὀργάνωσης τοῦ νέου κράτους. Τὰ ἀνώτερα καὶ τὰ μεσαῖα κλιμάκια τῆς διοίκησης καὶ τοῦ στρατοῦ περιῆλθαν ἀποκλειστικὰ στὰ χέρια Ἑλλήνων, ὄχι μόνον ἐπειδὴ οἱ Πτολεμαῖοι δὲν ἔδειχναν ἐμπιστοσύνη στοὺς αὐτόχθονες, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὸ λόγο ὅτι δὲν ἔβρισκαν ἀνάμεσα σ' αὐτοὺς ἄτομα μὲ τὰ κατάλληλα προσόντα.

Κυριάρχησε, ἔτσι, στὴ χώρα μία περιορισμένη ἀριθμητικὰ τάξη Μακεδόνων καὶ ἄλλων Ἑλλήνων, ἡ ὁποία διοικοῦσε τὸν αὐτόχθονα πληθυσμό. Οἱ ἀντιδράσεις τῶν ντόπιων ἀποφεύχθηκαν μὲ τὴν εὐφυῆ πολιτικὴ τοῦ Πτολεμαίου Α', ὁ ὁποῖος κατόρθωσε νὰ πάρει μὲ τὸ μέρος του τὸ Ἱερατεῖο (σεβάστηκε τὴν ντόπια θρησκεία καὶ παρέλαβε ὀρισμένους τύπους τῆς λατρείας τῶν Φαραῶ γιὰ τὴ λατρεία τοῦ ἰδίου ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους).

Παράγοντες στήριξης τῆς πολιτικῆς σταθερότητας στὴν Αἴγυπτο ἦταν ἐξ ἄλλου ἡ ὑπαρξὴ ἀφθονῶν πλουτοπαραγωγικῶν πηγῶν καὶ ὁ στρατός. Ὁ στρατός ἀπαρτιζόταν ἀπὸ Μακεδόνες καὶ ἀπὸ ἄλλους μισθοφόρους, στὶς τάξεις τῶν ὁποίων συγκαταλέγονταν ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς πολυάριθμους Ἕλληνες (ποὺ κατάγονταν ἀπὸ διάφορες περιοχὲς τοῦ ἑλληνικοῦ κόσμου) καὶ πολλοὶ ξένοι (Θράκες, Σύροι, Πέρσες)². Ἡ συντριπτικὴ

1. Ἡ παρούσα ἀνακοίνωση ἀποτελεῖ ἓνα μικρὸ τμῆμα τοῦ ἀντίστοιχου κεφαλαίου τῆς ἐκπονούμενης διδακτορικῆς μου διατριβῆς.

2. Οἱ αὐτόχθονες Αἰγύπτιοι δὲν χρησιμοποιήθηκαν στὸν στρατὸ παρά μόνον ἀπὸ τὸ τρίτο τέταρτο τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. κ.έ. (ἐποχὴ τοῦ Πτολεμαίου Δ' τοῦ Φιλοπάτορος, 221-204 π.Χ.), ὅταν ὁ ἀριθμὸς τῶν Μακεδόνων τῆς Αἰγύπτου εἶχε μειωθεῖ καὶ οἱ μισθοφόροι ἐπιβάρυναν σημαντικὰ τὰ οἰκονομικὰ τοῦ κράτους. Εὐρεία χρῆση Αἰγυπτίων στρα-

πλειοψηφία, ώστόσο, τών ἐγκαταστημένων στὴν Αἴγυπτο στρατιωτῶν ἀποτελοῦνταν ἀπὸ Μακεδόνες, καθὼς οἱ Πτολεμαῖοι προσπάθησαν, γιὰ εὐνόητους λόγους, νὰ ἔχουν στὴν ὑπηρεσία τους ὅσο τὸ δυνατόν περισσότερους συμπατριῶτες τους. Γιὰ νὰ συνδεθοῦν στενότερα οἱ μισθοφόροι τῶν ποικίλων ἐθνοτήτων μὲ τὴ χώρα καὶ τὸν ἡγεμόνα, οἱ πρῶτοι Πτολεμαῖοι ἐγκατέστησαν μόνιμα πολλοὺς στρατιῶτες στὸ αἴγυπτιακὸ ἔδαφος, παραχωρώντας τους κλήρους γῆς.

Οἱ κληροῖ γῆς εἶχαν μεγέθη ποὺ ἐποίκιλλαν ἀνάλογα μὲ τοὺς βαθμοὺς καὶ τὸ εἶδος τῶν στρατιωτικῶν μονάδων καὶ δὲν ἀνῆκαν στοὺς κληρούχους ἀλλὰ στὸν βασιλέα. Φυσικὸ ἦταν ὅμως σὲ ἀρκετὲς περιπτώσεις οἱ ἀπόγονοι αὐτῶν τῶν κληρούχων νὰ θέλουν νὰ ἀκολουθήσουν τὸ ἐπάγγελμα τοῦ πατέρα τους γιὰ νὰ τὸν διαδεθοῦν στὸν ἴδιο κληρο. Στὴν περίπτωση αὐτὴ κατατάσσονταν ὡς «ἐπίγονοι»¹ καὶ στὴ συνέχεια ἐκπαιδεύονταν. Εἰδικότερα, οἱ μακεδονικῆς καταγωγῆς στρατιῶτες κατατάσσονταν, ἐκπαιδεύονταν καὶ ὀπλίζονταν σὲ εἰδικὰ τμήματα, τὰ ὁποῖα τιλοφοροῦνταν «Μακεδονικά»². Σχετικὰ μὲ τὴν κατανομή τους σὲ οἰκισμοὺς τῆς ἐνδοχώρας φαίνεται, μέσα ἀπὸ τὶς ἀναφορὲς σὲ Μακεδόνες, ὅτι αὐτοὶ ἦταν συγκεντρωμένοι στὸν Ἀρσινοῦτη νομὸ (βλ. χάρτη). Ὑπῆρχαν, βέβαια, καὶ οἱ Μακεδόνες, οἱ ὁποῖοι κατοικοῦσαν στὴν Ἀλεξάνδρεια. Αὐτοὶ ἀποτελοῦσαν κυρίως τὴ φρουρὰ τοῦ βασιλέως. Ἡ ὑπαρξὴ τοῦ σώματος αὐτοῦ, ποὺ τὸ στελέχωναν στρατιῶτες τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, τοποθετεῖται χρονικὰ στὴν ἴδρυση τῆς πόλης. Ἀργότερα, ἐνισχύθηκε ἀπὸ Μακεδόνες ποὺ ἦλθαν ἀπὸ τὴν πατρίδα τους γιὰ μόνιμη ἐγκατάσταση στὴν Αἴγυπτο.

Μὲ τὴν πολιτικὴ παρακμὴ τοῦ πτολεμαϊκοῦ κράτους, στὰ μέσα τοῦ 2ου αἰ. π.Χ., ἡ ἐπιρροή τοῦ ἑλληνικοῦ στοιχείου φαίνεται νὰ παραμερί-

τιωτῶν ἐγινε, ὡς γνωστόν, γιὰ πρώτη φορὰ στὴ μάχη κοντὰ στὴ Ραφία (217 π.Χ.). Ἐκεῖ, οἱ Αἰγύπτιοι συνέβαλαν ἀποφασιστικὰ στὴ νίκη τοῦ Πτολεμαίου ἐναντίον τοῦ Ἀντιόχου, γεγονός ποὺ ἐνίσχυσε τὴν αὐτοπεποίθησή τους καὶ τὴν ἐθνικὴ τους συνείδηση, καθὼς ἀντελήφθησαν τὴ χρησιμότητά τους. Ἀπὸ τότε, δηλ. ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. καὶ ἀργότερα, οἱ ἐξεγέρσεις τοῦ ντόπιου πληθυσμοῦ διαδέχονται ἢ μία τὴν ἄλλη.

1. «Ἐπίγονοι» ἀποκαλοῦνταν στὸ πτολεμαϊκὸ κράτος οἱ ἀπόγονοι τῶν ἐγκαταστημένων στὴν ὑπαίθρο στρατιωτῶν, τῶν λεγομένων «κατοίκων», οἱ ὁποῖοι ἐπιστρατεύονταν μόνο σὲ περιόδους πολέμου. Ὁ ὅρος ἀπαντᾷ γιὰ πρώτη φορὰ στὸν Ἀρριανὸ (VII, 6.1), ὅπου «ἐπίγονοι» χαρακτηρίζονται 30.000 «παῖδες ἡβάσκοντες» βαρβαρικῆς καταγωγῆς, οἱ ὁποῖοι ἐκπαιδεύτηκαν καὶ στελέχωσαν τὶς τάξεις τοῦ στρατοῦ τοῦ Ἀλεξάνδρου. Ὡστόσο, ὁ P. M. Fraser, στὸ ἔργο του *Ptolemaic Alexandria*, τόμος 1, Oxford 1972, σελ. 50, ὑποστηρίζει πὼς ὁ ὅρος «ἐπίγονος» δὲν ἀναφερόταν σὲ στρατιῶτες ἀλλὰ ὅτι ἦταν νομικοὺ περιεχομένου: ἀναφερόταν σὲ μία συγκεκριμένη τάξη ξένων, οἱ ὁποῖοι ζοῦσαν στὴν Αἴγυπτο καὶ δὲν ἦταν κατ' ἀνάγκην στρατιῶτες.

2. Βλ. π.χ. SB 4318, στίχ. 2.

ζεται από ιθαγενείς. Ἀξιοσημείωτο είναι ὅτι τὸ στρῶμα τῶν ιθαγενῶν, ποῦ προέκυψε ἀπὸ τὶς ἐπιμειξίες Ἑλλήνων καὶ ντόπιων κατὰ τὶς προηγούμενες ἐποχές¹ καὶ τὸ ὅποιο κατέχει τὴν ἑλληνικὴ παιδεία, βαθμιαία φθάνει ὡς τὶς ἀνώτατες θέσεις τῆς γραφειοκρατίας².

Ὅπως δὴ ποτε, ἡ ἐχθρική στάση πρὸς τὴν πτολεμαϊκὴ μοναρχία, ποῦ δείχνουν τὴν ἐποχὴ αὐτὴ οἱ ιθαγενεῖς, ἐφείλεται καὶ σὲ ὀρισμένες ἀρνητικὲς πλευρὲς τῆς κοινωνικῆς τοῦς θέσης, οἱ ὁποῖες ὑπῆρχαν βέβαια καὶ προηγουμένως (ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.), ἐξαιτίας ὁμῶς τῆς γνωστῆς ἐσωτερικῆς κρίσης τοῦ πτολεμαϊκοῦ κράτους παίρνουν μεγαλύτερες διαστάσεις. Οἱ περισσότεροι Αἰγύπτιοι ὑποβάλλονταν σὲ νομικὲς δεσμεύσεις καὶ ἐμπράγματα ὑποχρεώσεις ποῦ τοὺς ἔφεραν πολὺ κοντὰ στὸ καθεστῶς τῶν δουλοπαροίκων³. Οἱ ὑψηλοὶ φόροι ποῦ εἰσέπραττε τὸ κράτος, καθὼς καὶ οἱ αὐθαιρεσίαι τῶν κατωτέρων δημοσίων ὑπαλλήλων πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους⁴, ἀνάγκαζαν τοὺς τελευταίους νὰ ἐγκαταλείπουν τὶς ἐργασίες τοῦς καὶ νὰ ἀναζητοῦν τὴν τύχη τοῦς σὲ κάποια ἄλλη περιοχὴ, ὅπου οἱ συνθῆκες θὰ ἦταν καλύτερες. Τὸ φαινόμενο αὐτό, ἡ «ἀναχώρησις»⁵, ποῦ παρατηρεῖται ἤδη στὴν περίοδο βασιλείας τοῦ Πτολεμαίου Β' (285-246 π.Χ.), διογκώνεται κατὰ τὶς δύο τελευταῖες δεκαετίες τοῦ 3ου αἰ. π.Χ. καὶ ἀποτελεῖ χαρακτηριστικὸ στοιχεῖο τῆς ἐσωτερικῆς ἀστάθειας τῆς πτολεμαϊκῆς Αἰγύπτου.

Στὸ πλείσιον αὐτὸ πρέπει νομίζω νὰ ἐξεταστῆ ἡ παρουσία τῶν Μακεδόνων, τοὺς ὁποῖους συναντοῦμε ἀνάμεσα στοὺς ξένους ἐποίκους τῆς

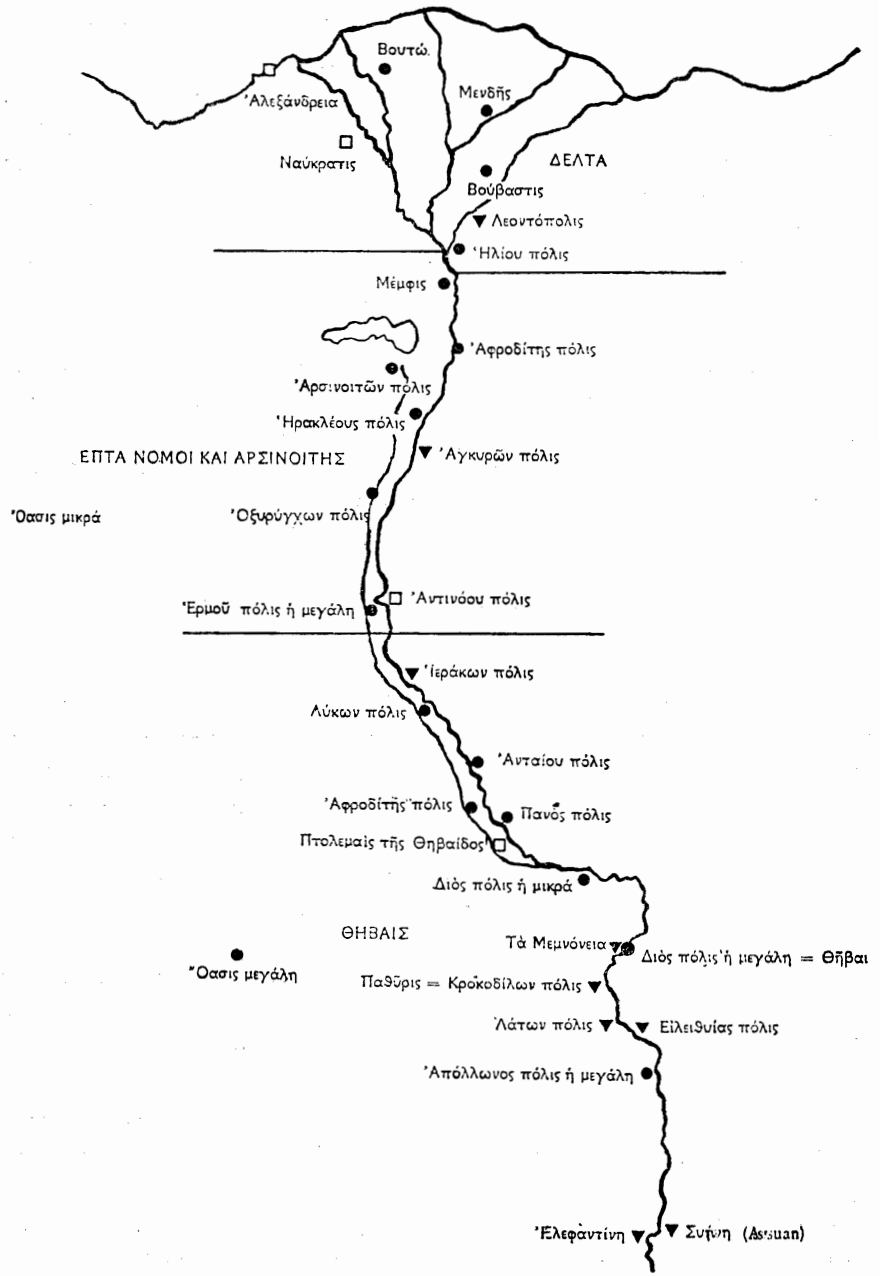
1. Ἐπιμειξίες συναντοῦμε ἤδη ἀπὸ τὸν 2ο αἰ. π.Χ.. Βλ. τὸ ἄρθρο τοῦ W. P e r e m a n s, *Égyptiens et étrangers dans l'agriculture et l'élevage en Égypte ptolémaïque*, «Anc. Soc.» 5 (1974) 135, ὅπου καὶ οἱ σχετικὲς ἀναφορές.

2. N. L e w i s, *Greeks in Ptolemaic Egypt*, Oxford 1986, σελ. 29 καὶ 163, σημ. 24. Ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. ἄρκετοὶ Αἰγύπτιοι κατέχουν ὑψηλὲς θέσεις τῆς κρατικῆς διοίκησης. Βλ. π.χ. τὸ ἄρθρο τοῦ H. J. T h i s s e n, *Zur Familie des Strategen Monko-res*, ZPE 27 (1977) 190-1, ὅπου ἀναφέρονται οἱ Αἰγύπτιοι ἀξιωματοῦχοι τριῶν γενεῶν τῆς ἴδιας οἰκογενείας, καὶ U. W i l c k e n, *U.P.Z.* 11, Berlin 1957, 209 καὶ 215, ὅπου γίνεται ἀναφορὰ σὲ κάποιον Πισώ, ἐπιστράτηγο καὶ στρατηγὸ στὴν περιοχὴ τῆς Θηβαίδος, ὁ ὁποῖος εἶχε ἕναν Ἕλληνα ὡς ὑφιστάμενό του. Ἐπίσης ὁ W. P e r e m a n s, *Un groupe d'officiers dans l'armée des Lagides*, «Anc. Soc.» 8 (1977) 180-2, ἐπισημαίνει τὴν παρουσία Αἰγυπτίων ἀξιωματικῶν, οἱ ὁποῖοι κατάγονταν ἀπὸ ἑλληνοαιγυπτιακὲς οἰκογένειες, στὶς τάξεις τοῦ στρατοῦ κατὰ τὸν 2ο καὶ 1ο αἰ. π.Χ.

3. M. R o s t o v t z e f f, *Die hellenistische Welt*, «Gesellschaft und Wirtschaft», τόμ. I, Tübingen 1955, σελ. 249 κ.έ.

4. Βλ. σχετικὰ P. Y a l e, 46 (ἐποχὴ Ἐδεργέτη Α', 246-221 π.Χ.) καὶ P. C o l. Z e n o n, 46, 256/5 π.Χ.

5. H. B r a u n e r t, *Die Binnenwanderung. Studien zur Sozialgeschichte Ägyptens in der Ptolemäer- und Kaiserzeit*, «Bonner Historische Forschungen», 26, Bonn 1964, σελ. 64.

Εἰκ. 1. Ἡ Αἴγυπτος καὶ ἡ διοικητικὴ τῆς διαίρεση
 [ἀπὸ τὸ βιβλίο τοῦ J. Hengstl (ἐκδ.), Griechische Papyri aus Ägypten, München 1978]

Αιγύπτου¹. Μᾶς εἶναι γνωστά τὰ ὀνόματα 270 περίπου Μακεδόνων, οἱ περισσότεροι ἀπὸ τοὺς ὁποίους κατατάσσονται χρονολογικὰ στὴν περίοδο ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 3ου ὡς τὰ τέλη τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. (194 πρόσωπα συνολικὰ καὶ πῶ ἀναλυτικὰ 89 τὸν 3ο αἰ. καὶ 105 τὸν 2ο αἰ. π.Χ.), ἐνῶ οἱ ὑπόλοιποι ἀνήκουν στὸν 1ο αἰ. π.Χ. (68) καὶ τὸν 1ο αἰ. μ.Χ. (6). Οἱ ἀριθμοὶ αὐτοὶ μόνο σχετικὴ ἀξία μποροῦν νὰ ἔχουν, διότι συνδέονται μὲ τὶς πηγές πού ὡς τώρα διαθέτουμε.

Τὰ μέχρι τοῦδε διαθέσιμα στοιχεῖα ἐπιτρέπουν τὴν ὑπόθεση ὅτι ὁ ἀριθμὸς τῶν προσώπων, τὰ ὁποῖα φέρουν τὸ ἐπίθετο «Μακεδῶν» στὴν Αἴγυπτο, φαίνεται νὰ διατηρεῖται στὰ ἴδια περίπου ἐπίπεδα ὡς τὶς ἀρχές τοῦ 1ου αἰ. π.Χ., σὲ ἀντίθεση μὲ τοὺς ὑπόλοιπους Ἕλληνες, οἱ ὁποῖοι φαίνεται νὰ ἐκλείπουν σταδιακὰ ὡς τὰ τέλη τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.. Αὐτὴ ἡ σταθερὴ παρουσία δὲν σημαίνει, φυσικὰ, ὅτι ὑπῆρχε ἓνα συνεχὲς μεταναστευτικὸ ρεῦμα κατοίκων τῆς Μακεδονίας πρὸς τὴν Αἴγυπτο: οὔτε οἱ πολιτικὲς συγκυρίες ἀλλὰ οὔτε καὶ ἡ δημογραφικὴ κατάσταση τῆς Μακεδονίας ἐπέτρεπαν κάτι τέτοιο. Ποιοὶ εἶναι, τότε, αὐτοὶ πού χρησιμοποιοῦν τὸ ἔθνικὸ «Μακεδῶν»;

Εἶναι γνωστὸ ὅτι κατὰ τὸν 3ο αἰ. π.Χ. ὅλοι οἱ στρατιωτικοὶ ἀξιωματοῦχοι καὶ διοικητικοὶ ὑπάλληλοι τοῦ πτολεμαϊκοῦ κράτους προσέθεταν μὲ ὑπερηφάνεια δίπλα στὸ ὄνομά τους τὸ ἔθνικὸ «Μακεδῶν» (ἄλλωστε καὶ ὁ ἴδιος ὁ βασιλιάς τηροῦσε τὴ συνήθεια αὐτή)². Οἱ λόγοι ἦταν ὅτι ὁ μακεδονικὸς στρατὸς εἶχε καταλάβει τὴν Αἴγυπτο, ἀπὸ τοὺς Μακεδόνες κατάγονταν καὶ οἱ ἴδιοι οἱ Πτολεμαῖοι καὶ ὁ βασιλικὸς τους οἶκος, καί, φυσικὰ, ὅπως σ' ὅλα τὰ κράτη πού προέκυψαν ἀπὸ τὴ διάσπαση τοῦ κράτους τοῦ Μ. Ἀλεξάνδρου, οἱ Μακεδόνες ἦταν τὸ κυρίαρχο στρώμα.

Ὡστόσο, σύμφωνα μὲ τὸν Μ. Launey, ἀπὸ τὰ τέλη τοῦ 3ου καὶ τὶς ἀρχές τοῦ 2ου αἰ. π.Χ., ἡ ἔθνικὴ σημασία τοῦ ὄρου «Μακεδῶν» παραμερίζεται καὶ ἡ λέξη μετατρέπεται σ' ἓνα καθαρὰ στρατιωτικὸ ὄρο: ὡς «Μακεδῶν» ἐννοεῖται ὁ στρατιώτης, ὁ ὁποῖος ὑπηρετεῖ σ' ἓνα ἄγλημα ὅπου ἰσχύει καὶ ἐφαρμόζεται ἡ μακεδονικὴ παράδοση ἐκπαίδευσης καὶ τακτικῆς³. Ὡς παράδειγμα ἀναφέρεται ἀπὸ τὸν Launey ὁ «Μάρων Διο-

1. Στὴν παρούσα μελέτη θὰ ἀσχοληθοῦμε ὥστόσο μὲ τὴν ἔρευνα τῶν ὀνομάτων τους. Συστηματικὴ ἔρευνα γι' αὐτὰ, καθὼς καὶ γενικὰ γιὰ τὴν παρουσία τῶν Μακεδόνων στὴν πτολεμαϊκὴ Αἴγυπτο καὶ στὶς ἄλλες χώρες τοῦ ἑλληνιστικοῦ κόσμου, ἐξ ὅσων γνωρίζω, δὲν ἔχει γίνῃ ἀκόμη.

2. Π α υ σ α ν ἱ α ς VI, 3.1: «μακεδόνα δὲ αὐτὸν ὁ Πτολεμαῖος ἐν τῷ ἐπιγράμματι ἐκάλεσε, βασιλεύων ὅμως Αἴγυπτο», καὶ X, 7.8: «ἔχαιρον γὰρ δὴ μακεδόνες οἱ ἐν Αἰγύπτῳ καλούμενοι βασιλεῖς, καθάπερ γε ἦσαν».

3. Μ. L a u n e y, Recherches sur les armées hellénistiques, Paris 1950, τόμ. 1, σελ. 293, καὶ II, σελ. 1097 add. στή σελ. 293.

νυσίου Μακεδών», πού συναντούμε σὲ πάπυρο ἀπὸ τὴν Τεβτῦνι¹, γιὰ τὸν ὁποῖο γίνεται λόγος σὲ ἄλλο πάπυρο ὅτι ἦταν αἰγυπτιακῆς καταγωγῆς: «ὄς ἦν Νεκτσήφθις Πετοσίριος»².

Ἡ ἄποψη τοῦ Launey δὲν φαίνεται πειστικῆ. Τίποτα δὲν ἀποκλείει τὸ πρόσωπο πού ἀναφέρθηκε νὰ ἤθελε νὰ ἐμφανίζεται ὡς «Μακεδών» (μὲ τὴν ἐθνικὴ σημασία τοῦ ὄρου), δεδομένου ὅτι ἡ λέξις ἐξακολουθοῦσε νὰ ἀποτελεῖ στοιχεῖο κοινωνικῆς προβολῆς. Ἡ παράλληλη ὑπαρξὴ δύο διαφορετικῶν σημασιῶν τοῦ ἴδιου ὄρου «Μακεδών» στὸν ἴδιο τόπο καὶ χρόνο, ὅπως νομίζει ὁ Launey, δὲν φαίνεται πιθανή. Ὁ ἴδιος δέχεται βέβαια ὅτι ἡ λέξις «Μακεδών» δὲν συνδεόταν μὲ τὴν παράσταση τῆς ἐθνικῆς προελεύσεως. Ἀλλά, ὅπως φαίνεται ἀπὸ ἄλλες περιπτώσεις (βλ. πρκ.) καὶ εἶναι εὐνόητο, ἡ λέξις «Μακεδών» στὴν Αἴγυπτο (ὅπως καὶ ἀλλοῦ) δὲν ἔπαυσε νὰ δηλώνει τὴν προέλευση ἀπὸ τὴ Μακεδονία³. Ἀνεξάρτητα, πάντως, ἀπὸ τὴ χρῆση καὶ τὴ σημασία τοῦ ἐθνικοῦ «Μακεδών», προκύπτουν ὀρισμένα χρήσιμα συμπεράσματα ἀναφορικὰ μὲ τὰ ὀνόματα πού φέρουν τὰ πρόσωπα, τὰ ὁποῖα ἀναφέρονται ὡς «Μακεδόνες». Τὸ πρῶτο συμπέρασμα εἶναι πὼς ὅλα τὰ ὀνόματα εἶναι ἐλληνικά. Ὅρισμένα ἀπὸ αὐτὰ εἶναι γνήσια μακεδονικά, ὅπως τὸ «Πτολεμαῖος», τὸ ὁποῖο παρουσιάζει καὶ τὴν εὐρύτερη διάδοση (τὸ συναντοῦμε 35 φορές σὲ παπύρους εἴτε ὡς κύριο ὄνομα εἴτε ὡς πατρώνυμο στρατιωτῶν) καὶ διάρκεια. Ἀπαντᾷ σὲ διάφορες μεγάλες πόλεις (Ἀλεξάνδρεια, Φαγιούμ, Ὁξύρυγος), καθὼς καὶ σὲ μικρότερες (Κροκοδειλόπολις, Ἄκωρις, Μέμφις), ἀπὸ τὸν 3ο αἰ. π.Χ. ἕως καὶ τὸν 1ο αἰ. π.Χ.⁴. Ἐπίσης, στὴν περιοχὴ τῆς Ὁξύρυγ-

1. P. Tebt. 106 («Μάρων Διονυσίου Μακεδών», 101 π.Χ.) καὶ 61 (τέλη 2ου αἰ. π.Χ., «Μάρωνος Διονυσίου ὄς ἦν Νεκτσήφθις Πετοσίριος»).

2. Ἐνα ἄλλο παράδειγμα, πού σύμφωνα μὲ τὸν Launey ἐπιβεβαιώνει τὴν ἄποψή του, προέρχεται ἀπὸ τὴν περιοχὴ τῆς Θηβαίδος καὶ χρονολογεῖται στὰ τέλη τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. Πρόκειται γιὰ τοὺς παπύρους P. Rein. 8 (113/2 π.Χ.), ὅπου ἀναφέρεται ὁ Διονύσιος, γιὸς τοῦ Κεφαλαῖ, ὡς «Πέρσης τῆς ἐπιγονῆς» καὶ P. Rein. 25 (113-105 π.Χ.), ὅπου ὁ ἴδιος ἀναφέρεται ὡς «Μακ[εδών]». Ὡστόσο ἡ ταύτιση τῶν δύο προσώπων δὲν εἶναι βέβαιη καὶ τὰ συμπεράσματα πού ἐξάγει ὁ Launey ἐπισημασμένα.

3. Μὲ τὴν ἄποψη τοῦ Launey διαφωνεῖ ὁ Ch. E d s o n, στὸ ἄρθρο του *Imperium Macedonicum: The Seleucid Empire and the Literary Evidence*, CPh LIII (1958) 169, σημ. 59, ὁ ὁποῖος ὑποστηρίζει ὅτι ὁ ὄρος «Μακεδών» ἐξακολουθεῖ νὰ διατηρεῖ τὴν ἐθνικὴ του σημασία. Ὅσο γιὰ τοὺς Μακεδόνες, οἱ ὁποῖοι—κατὰ τὴ γνώμη του—μεταναστεύουν στὴν Αἴγυπτο, στὰ μέσα περίπου τοῦ 2ου αἰ. π.Χ., πρόκειται γιὰ ἄτομα προερχόμενα ἀπὸ τὴ Μακεδονία, ὕστερα ἀπὸ τὴν κατάλυση τοῦ βασιλείου τῆς Μακεδονίας ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους.

4. Ὅρισμένα παραδείγματα: Ὁξύρυγος: P. Oxy. 1635 (Σπάρτακος Πτολεμαίου Μακεδών, 44-37 π.Χ.), 1644 (Πτολεμαῖος Διονυσίου, 63/2 π.Χ.), B.G.U. 1274 (Πτολεμαῖος] Μακεδών, 218/7 π.Χ.), 1905 (Πτολεμαῖος, β' μισὸ τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.), 2396 (Πτο-

χου, συναντούμε τὰ ὀνόματα «Παρμενίων»¹ καὶ «Λεοννάτος»², τὰ ὅποια μᾶς παραπέμπουν στοὺς ἀντίστοιχους στρατηγούς τοῦ Ἀλεξάνδρου. Σὲ μικρότερη κλίμακα συναντούμε ὀνόματα ὅπως «Ἄτταλος»³, «Μαχάτας»⁴, «Ἀμύντας»⁵. «Περίτας»⁶, τὰ ὅποια φέρουν ὑψηλοὶ ἀξιωματοῦχοι ἀλλὰ καὶ ἄλλοι στρατιῶτες.

Ἐκτός, ὅμως, ἀπὸ τὰ ἐπιχωριάζοντα στὴ Μακεδονία ὀνόματα, οἱ ἐγκατεστημένοι στὴν Αἴγυπτο Μακεδόνες ἔφεραν καὶ ὀνόματα ἱστορικῶν ἢ μυθικῶν προσώπων. Ἔτσι, π.χ., συναντούμε κάποιον Ἀρμόδιο, γιὰ τοῦ Ἀσκληπιάδη, Μακεδόνα στὸ Φαγιούμ (69 π.Χ.)⁷, ὁ ὁποῖος φέρει τὸ ὄνομα τοῦ γνωστοῦ τυραννοκτόνου. Ἄλλες παρόμοιες περιπτώσεις εἶναι αὐτὲς ποὺ μᾶς παραπέμπουν στὸν Ἀθηναῖο στρατηγὸ Νικία («Νικίας Ἀπολλωνίου Μακεδών», στρατιώτης, 51 π.Χ., Τεβτύνις)⁸, στὸν ῥήτορα Λυσία («Λαιοδικὴ Λυσίου Μακέτα, ἐποχὴ Αὐγούστου, ἀγνώστου προελεύσεως»)⁹, στὸν φίλο τοῦ Ὁρέστη, Πυλάδη («Πυλάδης Μακεδών», στρατιώτης, 121 π.Χ., Τεβτύνις)¹⁰, στὸν μυθικὸ προπάτορα Πέλοπα («Πέλοπα Πέλο[πος Μακεδόνα]», Κυρήνη, 1ο μισὸ τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.)¹¹, στὸν Ἀχιλλέα («Ἡρακλείδης Ἀχιλλέως», στρατιώτης στὴν περιοχὴ τῆς Ἀλε-

λεμαῖος [...] ακρίτου Μακεδών, 213/2 π.Χ.) Ἀρσινοΐτης νομός: SB 11893 (Δημήτριος Πτολεμαίου, 159 π.Χ.), 12101 (Πτολεμαῖος Μακεδών, 165 π.Χ.), 12569 (Πτολεμαῖος Πτολεμαίου, 66-51 π.Χ.), 12721 (Πτολεμαῖος Πτολεμαίου, 142/1 π.Χ.) Τεβτύνις: P. Tebt. 32 (Ἀσκληπιάδης Πτολεμαίου, 145 π.Χ.), 104 (Θέων Πτολεμαίου, Δίδυμος Πτολεμαίου, 92 π.Χ.), 816 (Πτολεμαῖος Ἀμύντου, 192 π.Χ.), 1075 (Πτολεμαίου, μέσα 2ου αἰ. π.Χ.), P.S.I. 1098 (Πτολεμαῖος Πτολεμαίου, 51 π.Χ.) Μέμφις: U.P.Z. I, 3, 5-8, 10-11, 14-16, 18, 29, 22, 44-46, 51-53 (Πτολεμαῖος Γλαγκίου, 164-161 π.Χ.) Ἐρμούπολις: P. Reip. 20 (...γελος Πτολεμαίου, 108 π.Χ.), 21 (Ἄδυμος Πτολεμαίου, 108 π.Χ.), 22 (Διονύσιος Πτολεμαίου, 107 π.Χ.), 23, 24, 25, 32 (Ἰππόνικος Πτολεμαίου, 105 π.Χ.) Νειλόπολις: SB 7532 (Πτολεμαῖος Ἡλιοδώρου, 74 π.Χ.), 8974 (Ἀλεξάνδρος Πτολεμαίου, 1ος αἰ. π.Χ.) Θεαδέλφεια: S.E.G. 33, 1359 (Ἡλιοδώρος Πτολεμαίου, 107-101 π.Χ.).

1. S.E.G. 27, 1114 «[...] Παρμενίωνος Μακεδών» (267 π.Χ., ἀγνώστου προελεύσεως ἐπιγραφή).

2. P. Tebt. 79, 148 π.Χ.: «[...] τοῦ Λεοννάτου Μακεδόνας».

3. S.E.G. 15, 878 (3ος αἰ. π.Χ./ Ἀρσινοΐτης νομός).

4. SB 8927 (Ἀλεξάνδρεια, ἐποχὴ Πτολεμαίου Ε', 203-180 π.Χ.).

5. P. Cair. Zen. 59127 (256 π.Χ.) καὶ P.S.I. 389 (Φιλαδέλφεια, 243/2 π.Χ.: «Ἀμύντας Μενελάου Μακεδών»).

6. P. Petrie III, 2 (237 π.Χ. / Ἡρακλεόπολις).

7. SB 5827.

8. P.S.I. 1098.

9. B.G.U. 1059.

10. P. Tebt. 819.

11. SB 10081. Πρόκειται γιὰ τὸν Πέλοπα, γιὰ τοῦ Πέλοπος καὶ ἀξιωματοῦχο τοῦ Πτολεμαίου Γ' τοῦ Ἐδεργέτη.

ξανδρείας, 111 π.Χ.¹, και «Ἀχιλλεύς Πανίσκου Μακεδών», στρατιώτης, 113 π.Χ., Ἔκωρις²) και στὸν Μενέλαο («Πολέμων Μενελάου Μακεδών», 222 π.Χ., Φαγιούμ³, και «Ἀμύντας Μενελάου», στρατιώτης, Φιλαδέλφεια, 243/2 π.Χ.)⁴.

Δίπλα σ' αὐτὰ τὰ ὀνόματα συναντοῦμε και τὸ ἐθνικὸ «Μακεδών» ὡς κύριο ὄνομα σὲ τρεῖς περιπτώσεις: α) στὴν Ἑρμούπολη, ὅπου ἀναφέρεται ὁ Ζήνων, γιὸς τοῦ Μακεδόνα, ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ μέλη τῆς τοπικῆς φρουρᾶς, τὰ ὁποῖα ἀναθέτουν στὸ ἱερὸ τοῦ Ἀπόλλωνος⁵, β) στὴν Ἡρακλεόπολη, ὅπου σὲ κατάλογο ὀνομάτων ἀναγράφεται και τὸ ὄνομα «Μακεδών», και γ) σὲ κατάλογο ὀνομάτων, και πάλι, τοῦ 3ου ἢ τοῦ 2ου αἰ. π.Χ. (πάπυρος ἀγνώστου προελεύσεως), ὅπου ἀναφέρεται κάποιος «Μακεδών»⁷. Τὸ ὄνομα αὐτὸ μᾶς παραπέμπει στοὺς μυθικοὺς προπάτορες τῶν διαφόρων ἑλληνικῶν φύλων και, κατὰ τὴ γνώμη μου, ἡ παρουσία του συνδέεται μὲ τὴ γνώση τῆς ἱστορίας τῆς Μακεδονίας τουλάχιστον ἀπὸ τοὺς φορεῖς του.

Ἡ χρῆση τῶν συγκεκριμένων ὀνομάτων δὲν σημαίνει ἀναγκαστικά και σὲ κάθε περίπτωση τὴν πρόθεση νὰ τονισθεῖ ἡ ἐθνικὴ και ἱστορικὴ συνείδηση ἀπὸ τοὺς φορεῖς τους. Φανερόνουν, ὡστόσο, τὴν ὑπαρξὴ μᾶς ἱστορικῆς παιδείας και τὴ γνώση τῶν κλασικῶν κειμένων και τῆς μυθολογίας. Ἔτσι, π.χ., ἡ χρῆση ὀνομάτων ποὺ ἔχουν ληφθεῖ ἀπὸ τὰ ὀμηρικὰ ἔπη δὲν ἀποτελεῖ κάτι τὸ παράδοξο, καθὼς τὰ ἔργα τοῦ Ὀμήρου διαβάζονταν ὡς τὰ τέλη τῆς ἀρχαιότητος ἀπὸ τοὺς Ἕλληνες. Στὰ γυμνάσια, ὅπως πληροφοροῦμαστε ἀπὸ τοὺς παπύρους, οἱ νέοι ἀσχολοῦνταν και μὲ τὴν ἀνάγνωση και σπουδὴ συγγραφέων ποὺ εἶχαν γίνει πιά κλασικοὶ (ἀπὸ τὸν Ὀμηρο ὡς και τὸν Εὐριπίδη)⁸. Ἰδιαίτερη θέση κατεῖχε ἐπίσης και ἡ ρητορικὴ, δεδομένου ὅτι ἡ σπουδὴ τῆς ἀποτελοῦσε προσὸν γιὰ μία καλὴ σταδιοδρομία στὶς κρατικὲς ὑπηρεσίες, ὅπως δείχνουν και τὰ σχετικὰ γυμνάσματα⁹.

Τὸ χαρακτηριστικότερο παράδειγμα εἶναι ὡστόσο, κατὰ τὴ γνώμη μου, κάποιος «Λεωνίδης Φιλώτου Μακεδών», ὁ ὁποῖος ἀναφέρεται σὲ μία ἐπιγραφή τοῦ 255/4 π.Χ. ἀπὸ τὸ Tell-Timai: «Λεωνίδην Φιλώτου Μα-

1. P. Rein. 10.

2. P. Ross. Georg. 6.

3. P. Hamb. 24.

4. P.S.I. 389.

5. SB 8066, Ἑρμούπολις, 78 π.Χ..

6. B.G.U. XIV, 2426, 1ος αἰ. π.Χ..

7. SB 9615.

8. Βλ. τὰ ἀποσπάσματα στὸν P. Oxy. 21 (Ὀμηρος) και P. Oxy. 419-420 (Εὐριπίδης).

9. Βλ. τὰ ἀποσπάσματα στοὺς παπύρους τῆς Ὁξυρύνχου, π.χ. P. Oxy. 216 και 410.

κεδόνα/τῶν πρώτων φίλων γυμνασιαρ/χοῦντα τὸ λ' ἔτος Λεωνίδης τῶν / πρώτων φίλων τὸν ἑαυτοῦ / πατέρα ἀρετῆς ἔνεκεν»¹. Ὁ Μακεδόνας αὐτός, ὁ ὁποῖος ζεῖ στὰ μέσα τοῦ 3ου αἰ. π.Χ., ἀνῆκε στὸ στενὸ περιβάλλον τοῦ βασιλιᾶ Πτολεμαίου Β' (τοὺς «πρώτους φίλους») καὶ προφανῶς κατεῖχε ἓνα ὑψηλὸ ἀξίωμα στὴ βασιλικὴ ἀδελφεία, ἔφερε τὸ ὄνομα μιᾶς ἀπὸ τὶς πιὸ γνωστὲς προσωπικότητες τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας τῶν κλασικῶν χρόνων. Τὸ ἴδιο ὄνομα δίνει καὶ στὸν γιό του. Ἡ συνύπαρξη τοῦ ὀνόματος αὐτοῦ μὲ ἓνα ἄλλο, τὸ ὁποῖο ἐπιχωρίαζε στὴ Μακεδονία, καθὼς καὶ μὲ τὸ ἔθνικὸ «Μακεδῶν» (σὲ συνδυασμὸ καὶ μὲ τὶς περιπτώσεις ποὺ προαναφέραμε), ἐπιτρέπουν τὴν ὑπόθεση ὅτι καὶ γιὰ τοὺς ἐγκατεστημένους στὴν πτολεμαϊκὴ Αἴγυπτο Μακεδόνες ἢ κλασικιστικὴ ἀντίληψη τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας (ποὺ ὑπάρχει σὲ ἀντιμακεδονίζοντες πολιτικούς τοῦ 4ου αἰ. π.Χ. καὶ ἐπαναλαμβάνεται ἀπὸ συγγραφεῖς τῶν αὐτοκρατορικῶν χρόνων καὶ ὀρισμένους σύγχρονους ἱστοτικούς) ἦταν ἄνευ ἀντικειμένου.

Οἱ Ἕλληνες ποὺ εἰσχώρησαν στὴ μορφωμένη αἰγυπτιακὴ ἔνδοχώρα εἶχαν (μετὰ τὰ μέσα τοῦ 3ου αἰ. π.Χ.) ἓναν πρόσθετο λόγο νὰ διαφυλάξουν τὴν ἔθνικὴ καὶ ἱστορικὴ τους συνείδηση: τὴν ἔθνικὴ ἀντίθεσή τους πρὸς τοὺς Αἰγυπτίους. Καὶ εἶναι ἀξιοσημεῖο τὸ γεγονός ὅτι, μέσα σ' αὐτὰ τὰ πλαίσια τῆς συγκεκριμένης ἀντίθεσης, οἱ Μακεδόνες τονίζουν τὴν ἑλληνικὴ τους ταυτότητα. Συγχρόνως, ὅμως, προβάλλουν τὴ μακεδονικὴ καταγωγή τους (χρησιμοποιώντας τὸ ἔθνικὸ «Μακεδῶν»), ὅπως πολὺ εὐγλωττα μᾶς φανερώνει μία ἐπιστολὴ ἑνὸς ἱερέα στὴ Μέμφιδα, στὰ 163 π.Χ.². Στὴν ἐπιστολὴ αὐτὴ, κάποιος Πτολεμαῖος, γιὸς τοῦ Γλαυκίου, Μακεδόνας (στίχ. 2) διαμαρτύρεται πρὸς τὸν διοικητὴ τῆς περιοχῆς του, ἐπειδὴ παρενοχλεῖται ἐπανειλημμένως ἀπὸ τοὺς Αἰγυπτίους ποὺ ἀποτελοῦν τὸ βοηθητικὸ προσωπικὸ τοῦ ναοῦ, παρὰ τὸ γεγονός ὅτι εἶναι «Ἕλληνας» (στίχ. 13-14: «εἰσεβιάζοντο βουλόμενοι ἐξσπάσαι με καὶ ἀγαγῆσαι, καθάπερ καὶ ἐν τοῖς πρότερον χρόνοις ἐπεχείρησαν οὔσης ἀποστάσεως, παρὰ τὸ Ἕλληνά με εἶναι»). Ἐνδεχομένως, αὐτὴ ἢ διένευξε ἀνάμεσα στὸν Πτολεμαῖο καὶ τοὺς Αἰγυπτίους νὰ εἶναι προῖον μιᾶς προσωπικῆς ἀντιπάθειας καὶ ἐχθρότητας τῶν τελευταίων πρὸς τὸν ἱερέα³. Δὲν θὰ πρέπει, ὡστόσο, νὰ παραβλέψουμε τὸ γεγονός ὅτι ὑπῆρχε (ὅπως προαναφέρθηκε) ἡ ἔντονη ἔθνικὴ ἀντίθεση μεταξὺ Ἑλλήνων καὶ Αἰγυπτίων. Ἡ ταύτιση τῶν Μακεδόνων μὲ τοὺς ὑπόλοιπους Ἕλληνες σὲ περιοχῆς —ἐκτὸς τοῦ ἑλλαδικοῦ χώρου— ὅπου ἢ διαφοροποίησε μὲ τοὺς ντόπιους πληθυσμοὺς ἦταν ἔντονη, ὅπως π.χ. στὴν Αἴγυπτο, ἀσφαλῶς

1. SB 6665=S.E.G. 2, 864.

2. U. Wilcken, U.P.Z. I, Berlin 1927, 7.

3. Βλ. σχόλια τοῦ U. Wilcken, U.P.Z. I, σελ. 137.

δέν ξενίζει. Τὸ ἴδιο φαινόμενο παρατηρεῖται καὶ στὴ μητροπολιτικὴ Ἑλλάδα τῆς ἑλληνιστικῆς καὶ αὐτοκρατορικῆς ἐποχῆς, ὅπου βέβαια ἡ ταύτιση καὶ προπάντων ἡ ἔμφαση μὲ τὴν ὁποία αὐτὴ προβάλλεται ὀφείλεται στὶς κοινὲς ἐμπειρίες ἀπὸ τὴ ρωμαϊκὴ κατάκτηση¹.

Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης

Ι. Κ. ΞΥΔΟΠΟΥΛΟΣ

1. Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἀποτελεῖ μία ἐπιγραφή τοῦ ἔτους 143/2 π.Χ. ἀπὸ τὴν Ὀλυμπία, στὴν ὁποία ἓνας ἐπιφανὴς Μακεδὼν ἀπὸ τὴ Θεσσαλονίκη, ὁ Δάμων, γιὸς τοῦ Νικάνορα, φρόντισε νὰ ἀνεγερθεῖ στὴν Ὀλυμπία (προφανῶς μὲ δικὴ του δαπάνη) ἓνας χάλκινος ἀνδριάντας πρὸς τιμὴν τοῦ Κοῖντου Καικιλίου Μετέλλου. Στὴν ἐπιγραφή τῆς βάσης τοῦ ἀνδριάντα ἀναφέρονται ὡς κίνητρα τῆς ἀνάθεσης ἡ ἀνδρεία τοῦ τιμώμενου, καθὼς καὶ ἡ εὐμενὴς διάθεσή του, μὲ τὴν ὁποία «διατελεῖ εἰς τε αὐτὸν καὶ τὴν πατρίδα καὶ τοὺς λοιποὺς Μακεδόνας καὶ τοὺς ἄλλους Ἑλληνας» (I. Olympia, 325).

SUMMARY

I. K. X y d o p o u l o s, «Leonidis, son of Philotas, Macedonian». (Names and historical consciousness of Macedonians attested in Ptolemaic Egypt).

The presence of Macedonians in Egypt can be easily detected through the preserved papyri and gives the impression that their numbers remain about the same until the 1st C B.C. There are approximately 270 Macedonians attested in Egypt, most of them belonging to the 4th and 3rd centuries. The presence of Macedonians is, of course, related with the use of the term Μακεδών. To those who bore it, that epithet meant a close connection to the King of Egypt (also a Macedonian) and the land where their ancestors came from. The Macedonians of the later generations, who were born in Egypt, were using that epithet with a feeling of pride. It had nothing to do with a rather technical term (as Launey suggested), meaning those who belonged to a special squadron and were fighting in the *Macedonian manner*.

The proper names of the Macedonians attested in Egypt can be divided in various categories such as i) names reminding the Macedonian Royal House (e.g. Αμόντας, Περίτας), ii) names of mythical persons and heroes (e.g. Αχιλλεύς, Μενέλαος, Πέλοψ), iii) names of important historical figures or generals of Alexander the Great (e.g. Νικίας, Λυσίας, Λεοννάτος, Παρμενίων). It is also remarkable that, the epithet Μακεδών itself, is used in many cases as a proper name.

In my opinion, the use of these particular names is not coincidental. It reveals that these persons had received a classical education, therefore knew the Greek mythology and history. The most characteristic case is that of *Λεωνίδης Φιλώτου Μακεδών* (a «friend» of King Ptolemy II, who bore a name of one of the most important figures in Greek history together with a typical «Macedonian» name and the epithet Μακεδών), which allows us to suppose that the distinction between *Greeks* and *Macedonians* no longer existed—at least in Egypt. This was natural, in a country where a strong national contrast existed between the native Egyptians and the conquerors of their land and Hellenism had to be united.